

УДК 821.161.2-6(092)Коцюбинський

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-214.2-21>

МИСТЕЦЬКО-ТВОРЧИЙ ТЕМАТОЛОГІЧНИЙ СЕГМЕНТ ЛИСТІВ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО ДО ОЛЕКСАНДРИ АПЛАКСІНОЇ

ARTISTIC AND CREATIVE THEMATIC SEGMENT OF MYKHAILO KOTSIUBYNSKYI'S LETTERS TO OLEKSANDRA APLAKSINA

Просалова В. А.,

orcid.org/0000-0001-8498-7719

*доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови, теорії та історії української і світової літератури
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

Мужилівська І. А.,

orcid.org/0009-0007-3982-1016

*здобувачка ОС Магістр
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

У статті вперше системно-цілісно осмислено мистецько-творчий тематологічний сегмент листів М. Коцюбинського до Олександри Аплаксіної. Із часу опублікування цього епістолярію порушені в ньому теми мистецтва й творчості привертали увагу дослідників, письменників, широкого читацького загалу й не раз були зацентовані в біографістиці, мемуаристиці, текстологічних студіях із коцюбинськознавства тощо, утім предметного фахового аналізу не зазнали, а подеколи навіть затінювалися з метою «сенсаційного» прочитання «приватного щоденника» письменника.

Здійснене дослідження дозволяє висувати, що теми мистецтва й творчості наскрізні в епістолярію й практично охоплюють усю його хронологію (1904–1913 рр.). М. Коцюбинський артикулює їх на рівні концептів: любов – це поема, драма, пісня, натхнення, катарсис; натомість розлука з милою – мов болісна втрата митцем чуттів, хисту, здатності до праці. Час із коханою уява художника слова моделює як спільне захоплене читання, розмови про мистецтво, культурні смаки, вдячне дослухання до думки найбажанішої «першої реципієнтки» про його твори тощо.

Мистецтво в листах репрезентоване як питомий атрибут екзистенції їх автора, об'єкт його інтересу, захоплення й предмет творчої практики; як елемент культурного буття людини, спосіб впливу на неї, шлях її «просвіти». У полі глибокого зацікавлення М. Коцюбинського – художня література, музика, пісня, танок, театр, скульптура, архітектура, фотографія, кінематограф. Водночас він глибокий поціновувач краси ландшафту, людини, костюма, естет у побутових дрібницях. Творчість в епістолярію проговорена як улюблена літературна праця, процес написання твору в його психологічних вимірах і робочих етапах, формат епістолярної критики й автокритики, відрефлексовані в аспекті слави.

Кореспонденції окреслюють мистецьку особистість М. Коцюбинського – із потужним емоційним інтелектом, питомим естетичним світосприйняттям і самовираженням, великою здатністю й потребою творити, жагою синергії краси в житті й мистецтві.

Ключові слова: Михайло Коцюбинський, епістолярій, тематологія, тема мистецтва, тема творчості, мистецька особистість.

This article presents, for the first time, a systematic and holistic scholarly interpretation of the artistic and creative thematic dimension in Mykhailo Kotsiubynskyi's letters to Oleksandra Aplaksina.

Since the publication of this epistolary corpus, the themes of art and creativity addressed therein have attracted the attention of researchers, writers, and the broader reading public. These topics have often been emphasized in biographical studies, memoir literature, and textological research within Kotsiubynskyi studies. However, they have

not undergone focused scholarly analysis and have at times been overshadowed in favor of various “sensational” interpretations of the writer’s “private diary.”

This research demonstrates that the themes of art and creativity permeate the entire body of correspondence, covering its full chronological span (1904–1913). Kotsiubynskyi articulates these ideas on a conceptual level: love becomes a poem, a drama, a song, a source of inspiration, and catharsis; whereas separation from his beloved is likened to the artist’s painful loss of sensitivity, talent, and creative capacity. The writer’s imagination frames time spent with his beloved as one of shared literary engagement, conversations about art and cultural preferences, and thoughtful listening to the opinion of his most cherished “first recipient” of his works.

Art in the letters is portrayed as an essential attribute of the author’s existence – a subject of his interest and admiration, and a sphere of creative practice. It functions as a core element of human cultural life, a means of influence, and a vehicle for personal and intellectual enlightenment. Kotsiubynskyi expresses deep interest in artistic disciplines such as literature, music, song, dance, theatre, sculpture, architecture, photography, and cinematography. At the same time, he reveals himself as a keen appreciator of natural landscapes, human beauty, clothing, and everyday aesthetics.

Creativity in the epistolary corpus is presented as a beloved literary pursuit, encompassing the psychological aspects and working phases of the writing process. It also takes the form of epistolary critique and self-critique, and is reflected upon in the context of literary fame. The correspondence reveals Kotsiubynskyi’s artistic personality – characterized by strong emotional intelligence, a deeply internalized aesthetic worldview, an enduring creative impulse, and a profound desire for the synergy of beauty in both life and art.

Key words: Mykhailo Kotsiubynskyi, epistolary corpus, thematology, theme of art, theme of creativity, artistic personality.

Постановка проблеми. Михайло Коцюбинський – визначний майстер епістолярного жанру. Масштаби його листування яскраво підтверджують три томи (5–7) найбільшого академічного 7-томного видання творів літератора 1973–1975 рр. [1], 4-томник «Листи до Михайла Коцюбинського», який побачив світ у 2002–2003 рр. [2] та зафіксував тисячі кореспонденцій і сотні імен учасників епістолярного діалогу. Ґрунтовно – в бібліографічному й історіографічному аспектах – цей формозмістовий корпус у доробку митця окреслено у праці «Сонцепоклонник: образ Михайла Коцюбинського в художніх і художньо-документальних джерелах: бібліографічний показник. 1913–2014 рр.» (2016) [3, с. 153–197]. Валерій Шевчук слушно іменував листовну спадщину новеліста «своєрідною духовною мікрогалактикою», у якій той жив; називав послання «променями», «потокми енергії», якими поєднувалися й обмінювалися комуніканти; уважав епістолярій репрезентантом «творчого і житейського середовища» художника слова, «немалою підмогою для розуміння і сприймання його творчості, її шарів не поверхових, а поглиблених» [4, с. 4].

Помітне місце в епістолярію М. Коцюбинського посідають листи до Олександри Аплаксіної (1880–1973) – молоді колеги по службі в Оцінно-статистичному бюро Чернігівського губернського земства, у яку митець закохався 1903 р. і плекав це почуття до кінця життя. «Якщо великий Данте мав свою Беатріче, то хай дозволено буде й мені, простому смертному, мати свою Беатріче – Шурочку, любов якої запалює в мені вогонь і зігріває серце» (Лист від 10.12.1909) [5, с. 115], – писав він до своєї музи. Цей «епістолярний роман» надавав повноти життю і сприяв прояву «суверенності внутрішнього “я”» їх обох [6, с. 336].

Адресатка дбайливо зберігала листи й записки літератора, у 1920-х рр. дозволила скопіювати їх товаришеві М. Коцюбинського – Михайлові Жуку, а в 1930-х рр. передала дослідникові творчості прозаїка Іллі Стебуну (справжнє прізвище – Кацнельсон) – разом із написаними на прохання цього науковця споминами про письменника – для публікації [7] та на зберігання в архівному фонді письменника Відділу рукописів Інституту української літератури. Найповніше видання послань М. Коцюбинського до О. Аплаксіної – 335 кореспонденцій – вийшло друком 2008 р.: із ретельною науковою обробкою, коментарями, доповненнями, додатками [5]. Значення цих листів – «філологічне, історико-психологічне, загальнолюдське – незаперечне» [6, с. 318], – справедливо наголошувала науковиця й небога художника слова Михайлина Коцюбинська. Зокрема, в них у форматі приватного дискурсу й упродовж тривалого періоду, що

збігається із завершальним етапом творчості прозаїка, зафіксовано епізоди з його життя, духовно-мистецькі пошуки й емоційні стани, довірливо проговорено значущі для нього цінності, окреслено прагнення, що дозволяє увиразнити бачення й розуміння видатної постаті, знайти матеріал для нових досліджень доробку письменника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомо, що факт наявності листів до Олександри Аплаксіної в біографії М. Коцюбинського й – ширше – українській культурі новітньої доби нерідко витлумачували як сенсацію, провокацію, а то й вияв дешевих людських амбіцій з боку Олександри Аплаксіної та Іллі Стебуна. Так, Михайлина Коцюбинська наголошувала: «...Навіть мати моя, науковий працівник музею, висловлювала сумніви щодо того, чи варто було оприлюднювати такий інтимний матеріал, поки живі адресатка й близькі люди адресанта. Гадаю, не в останню чергу це було пов'язано з малосимпатичною постаттю призвідці й автора цієї сенсації, який сповна використав “дивіденди” від неї, претендуючи на лідерство в коцюбинськознавстві» [6, с. 318]. Іван Денисюк 1994 р. закликав перевидати ці «сенсаційні й багатоінформативні» епістолярні тексти, першодруки яких «викрадено майже з усіх бібліотек», а також поглибити їх наукову рецепцію [8]. Наприкінці того ж року журнал «Сучасність» опублікував статтю Соломії Павличко «Пристрасть і їжа: особиста драма М. Коцюбинського», яка у феміністично-постмодерному ключі зводила зміст кореспонденцій переважно до еротично-гастрономічного виміру життя митця-«псевдоестета» [9]. Понад десятиліття така позиція дослідниці модернізму спричинювала гострі дискусії; їй обґрунтовано опонували Михайлина Коцюбинська [6], Ілля Хоменко [10] та інші науковці. На хвилі зростання суспільного інтересу до «епістолярного роману» М. Коцюбинського Ілля Стебун перевидає його з попередніми купюрами (Донецьк, 1999), а згодом з'являється вже згадувана нами високофахова публікація 2008 р. [5]. У коментарях до цього видання Степан Захаркін умотивовано твердить, що «листи до Аплаксіної міцно увійшли в науковий обіг і стали одним із базових джерел для вивчення біографії й творчості письменника. Без покликів на них не обходиться жодна поважна монографія про Коцюбинського» [5, с. 344]. Водночас мусимо констатувати, що приурочених їм предметних розвідок, які б торкалися проблем естетики, етики, культури, персонології тощо в системі коцюбинськознавства, в останні півтора десятиліття практично не створено. Безперечно, російсько-українська війна переоцінює тематичну значущість цього матеріалу для дослідника, так само мова епістолярію може впливати на частотність його перепрочитання, а проте цей унікальний епістолярій і надалі повинен залишатися живим джерелом відомостей про долю і творчість митця. Зауважимо, що одним зі шляхів успішної реалізації його гуманістичного й культуротвірного потенціалу є сучасна літературна й кінематографічна рецепція «епістолярного сюжету», формування критично-історіографічного поля довкола цих новітніх артефактів. Так, 2012 р. з'явився роман-монолог «Безумці. З історії кохання Михайла Коцюбинського та Олександри Аплаксіної» Б. Редінг (О. Пуніної) [11], у якому письменниця-науковиця, враховуючи спогади адресатки послань [12] і ширший контекст коцюбинськознавства, прагне художньо пізнати психологію стосунків закоханих, змодельовати історію їхньої любові – і через листи, і через творчо «підслухані» розмови на побаченнях, і через складні кордоцентричні натури героя та героїні. Також аналізовані листи більшою або меншою мірою послугували основою для роману «Що записано в книгу життя: Михайло Коцюбинський та інші» (2012) Михайла Слабошпицького, повісті-есе «Рай і Пекло Коцюбинського» (2014) Олександра Балабка, документального фільму з циклу «Гра долі» – «Михайло Коцюбинський. Бистроплинний сон» (2009, режисер – Василь Вітер) тощо.

Мета цієї статті – вирізнити й предметно осмислити мистецьку й творчу змістові лінії послань М. Коцюбинського до Олександри Аплаксіної, неперервність, сутнісне наповнення, вагу для адресанта – як невіддільний компонент його психосвіту, духовного буття, інтимну епістолярну проєкцію творчої особистості літератора.

Актуальність цього дослідження зумовлена пошуком нових шляхів інтерпретації листів М. Коцюбинського до Олександри Аплаксіної, зацентруванні їхнього естетичного змістового наповнення як органічної домінанти психосвіту митця, виструктуруванні на їх основі багатогранної творчої особистості літератора.

Виклад основного матеріалу. Теми мистецтва і творчості – наскрізні в листах М. Коцюбинського до Олександри Аплаксіної: їх порушено в переважній більшості кореспонденцій упродовж усього періоду епістолярного діалогу – 1904–1913 рр., майстерно вплетено в зізнання в любові, планування побачень, висловлення турботи про дорогу серцю людину, оповіді про подорожі, працю й творче спілкування, про справи родинні, проблеми зі здоров'ям тощо. Так, уже в перших посланнях до коханої своє почуття письменник вважає гідним «цілої поеми» або й «драми» (Лист від 19.03.1904) [5, с. 7], а одушевлений її взаємністю – тішитися, що в ньому «щось співає, щось окрилює думку, очищує почуття» (Лист від 05.01.1906) [5, с. 9]. Нездійсненою мрією літератора було провести довгий вечір із милою й разом читати, розмовляти про життя й мистецтво, адже він помічає спорідненість їхніх «смаків, уявлень, думок» (Лист від 1906) [5, с. 29] й охоче дослухався б до роздумів адресатки про його творчість, до порад (Лист від 1907) [5, с. 55]. Водночас він болісно й поетично описує душевні муки через розлуки з Олександрою Аплаксіною: «Уяви собі людину, якій закрили рота й не дають можливості дихати; живописця, який осліп, музиканта – оглухлого. Це буду я. Ти мені потрібна, як повітря, як живописцеві фарба й музикантові звуки. <...> Якби я побачив тебе сьогодні хоча б на годинку – у мене був би геть інший настрій, з'явилося б піднесення, і робота моя зрушилася б одразу» (Лист від 13.06.1907) [5, с. 48]. За словами прозаїка, у його коханої є лиш одна суперниця – література; разом вони виповнюють його внутрішній світ (Лист від 17.07.1907) [5, с. 55].

Мистецтво фігурує в цьому «інтимному щоденнику письменника, подекуди близькому до духовної сповіді» [5, с. 340], і як питомий атрибут екзистенції М. Коцюбинського, і як сфера його захоплення – краса, якій він неухильно служить, і як елемент культурного буття людини, який він повсякчас пропагує. До прикладу, в листі від 14.03.1906 ідеться про враження від відвіданого напередодні чернігівського виступу піаніста Лео Сироти: «Чи задоволена ти концертом? Я задоволений. Продумане, талановите виконання. Завдяки гарній грі я міг слухати й насолоджуватися не тільки виконавцем, а й авторами творів» [5, с. 11]; у листі від 07.05.1906 з Києва – про похід до театру на п'єсу «Діти сонця» М. Горького в постановці трупи В. Комісаржевської [5, с. 16]; у листі від 07.11.1907 – про прослуховування оперети, щоб «заспокоїти трохи нерви» [5, с. 62], і подібних вечорів було чимало: «Суботу провів у театрі, слухав оперетку» (Лист від 1907) [5, с. 66] тощо. А крім того, письменник – постійний відвідувач культурно-мистецьких заходів чернігівської «Просвіти», про один із яких пише: «...Пройшов дуже мило» (Лист від 13.06.1907) [5, с. 49].

Листовний матеріал підтверджує значний інтерес митця – поряд із художньою літературою, музикою, співом, танком, театром – і до скульптури (згадано його членство в журі конкурсів проєктів пам'ятника Т. Шевченкові 1910–1911 рр.), архітектури (наведено численні описи соборів та інших ошатних і старовинних споруд Києва, Афін, Рима тощо), фотографії (любив фотографуватися сам, із колегами, друзями, заохочував до цього кохану), кінематографа (захоплено переглядав фільми, а на Кіпрі навіть потрапив у кадр під час кінозйомки). А ще справжньою насолодою для М. Коцюбинського було відвідування музеїв і споглядання окультурених краєвидів (т. зв. ландшафтного дизайну) в різних країнах Європи. Багатими на такі враження є, зокрема, листи з італійських подорожей 1909–1911 рр. і відпочинку на о. Капрі. Ось як описується Флоренція: «...Усе місто – суцільний музей. Скільки тут антикварій, скульптури, пам'ятників. Крім того, це “прекрасне” місто – la bella Firenze – місто квітів, садів і красивих жінок» (Лист від 28.05(10.06).1909) [5, с. 98]; ось зізнання в любові Риму, який він знає краще від Чернігова: «Я так люблю і навіть знаю Рим, що він несе мені насолоду. Усе в ньому зача-

ровує – старовина й сучасність, – так усе тут тісно пов’язане з минулим, що на кожному кроці бачиш тисячолітню культуру» (Лист від 30.05(12.06).1909) [5, с. 98]. На о. Капрі М. Коцюбинський мав можливість знайомитися й спілкуватися з «художниками з усього світу, письменниками, артистами» (Лист від 02(15).06.1909) [5, с. 100]; на одній із гостин у М. Горького він провів чудовий вечір, зокрема «дивився тарантелу, таку особливу, яку вміють танцювати лише дві людини в усьому світі (капрійці Енрійо та Кармеліна. – *Авт.*), і вони живуть саме тут» (Лист від 09(22).06.1909) [5, с. 103]. Узагалі Італію митець піднесено сприймав як «країну, у якій навіть кухарка, стоячи біля плити, поміж першою і другою стравою пише вірші» (Лист від 12(25).1909) [5, с. 104]. Кожна нова подорож у цей чудовий куточок світу лише поглиблювала прозаїкове захоплення його кліматом, красою, способом життя, корінним населенням і поважними гостями. Тут він утвердився в думці, що є «сонце- і вогнепоклонником», оскільки ніколи в житті не почувався таким бадьорим і щасливим, як у капрійській «чарівній казці» (Лист від 11(24).07.1910) [5, с. 145].

Усвідомлюючи, що інтерес до мистецтва – ознака й органічна духовна потреба культурної, гармонійної особистості, М. Коцюбинський рано прилучає своїх дітей «навчатися музики й мов» (Лист від 25.07.1907) [5, с. 55]; також він радить коханій під час відпускних мандрівок більше цікавитися тим або тим містом («Там сліди життя кількох поколінь» (Лист від 10.12.1909) [5, с. 115]), відвідувати музеї, театри, ділитися з ним враженнями. «Не знаю, чи відома тобі ця всеохопна жага краси, це ревниве чуття допитливості до всіх таїн природи, насолодження спогляданням і розумінням?» (Лист від 27.07.1907) [5, с. 56], – звиряється він адресатці у власних тонкощах переживання прекрасного.

Безумовним фундаментом мистецтва є творчість – конкретної людини і всього людства, щедро виплоджена багатьма народами й віками. Тема творчості в аналізованому епістолярію поволі виформовується у 1904–1907 рр. й набуває постійної присутності в кореспонденціях 1908–1912 рр. Посутньо розкрита вона в кількох значеннєвих площинах: 1) як улюблена діяльність – літературна праця М. Коцюбинського; 2) як нотування епізодів творчого процесу автора в роботі над тим або іншим твором (поява задуму, збирання матеріалу, написання й саморедагування, переклади, коректура, договори, публікації тощо); 3) як прояв епістолярної критики; 4) як радість творчого визнання й солодкий «тягар» слави. Ілюстрацією перших із них слугують, наприклад, ранні листовні зізнання про брак душевного настрою для творчості (Лист від 09.06.1906) [5, с. 20], прикру нездатність писати через зайнятість на службі та внутрішню розбалансованість (Лист від 1906) [5, с. 30] і більш радісні свідчення: «...Завершив свою роботу і здав на пошту – і вельми задоволений – що нарешті-таки виконав свою обіцянку» (Лист від 27.06.1907) [5, с. 50], «...днями думаю взятися за роботу, за нове оповідання» (Лист від 12.07.1907) [5, с. 54], хоч певності самокритичному авторові подеколи не вистачало: «...Зізнаюся, що не завжди буваю в такому оптимістичному настрої. Особливо за *своєю* працею» (Лист від 1907) [5, с. 65].

Червневі дні в Кононівці на Полтавщині 1908 р. стають тим переломним моментом, коли – під впливом «бога сонця» – М. Коцюбинський знову починає «дуже турбувати» свій записник і нотувати спостереження, сподіваючись у роботі «знайти потіху та забуття» (Листи від 13–25.06.1908) [5, с. 78–81]. Надалі він постійно інформує кохану про творчі справи: «...Узявся за роботу. Ще не пишу, але упорядковую канікулярні записи і <...> зразу ж сяду за стіл серйозно. Так хочеться мені, щоб річ вийшла вдалою, що я задовго до початку роботи хвилююся. Узагалі – кожна моя робота вистраждана, приносить мені більше смутку, ніж радості, і подеколи я навіть дивуюся, навіщо пишу» (Лист від 16.07.1908) [5, с. 83]; «Я більше живу внутрішнім світом, складним і тонким, який часто не піддається зображенню таким грубим засобом, як слово, – і в цьому моя драма як белетриста. Вічні конфлікти між внутрішнім багатством і зовнішнім убозтвом» (Лист від 19.07.1908) [5, с. 83]; «Пробував писати – рука така ж важка, як і душа, всі барви потьмяніли» (Лист від 26.08.1908) [5, с. 89]; «Працюється мені погано, я

не задоволений своєю роботою, нервую, серджуся, та все ж акуратно пишу. Нікуди не ходжу, ні в концерти, ні в оперетку, утікаю від усіх спокус. Листів назбиралася сила-силенна, ціла гора виросла на столі, а я нікому не відписую, щоб не відволікатися від роботи. Коли відпишу всім – не знаю» (Лист від 16.12.1909) [5, с. 115]; «Хочеться чимшвидше сісти за роботу, яка стає все більш і більш привабливою для мене, хочеться працювати – а все інше (подорожі й зовнішні враження) тільки придаток» (Лист від 12(25).11.1911) [5, с. 168]; «...Відчуваю тугу за працею. Так хочеться сісти за стіл і взяти перо в руки» (Лист від 19.11.1912) [5, с. 213] і под.

Із більшою або меншою конкретикою в епістолярію проговорено збір матеріалу й процес написання М. Коцюбинським таких творів, як «Він іде», «Згадки про Романа Сембратовича», «Сміх», «Сон» (1906), «Intermezzo» (1908), «Fata morgana» (2-га частина) (1909), «Хвала життю!», «На острові», «Що записано в книгу життя» (1910), «Тіні забутих предків» (1911), «Лист», «Подарунок на іменини» (1911–1912), «Коні не винні», незреалізовані задуми повістей «Годованці», «Довбуш» (1912).

Листування Коцюбинського з Аплаксіною розкриває його не лише як автора художніх творів, а й як вимогливого критика. Любов до читання, знання багатьох мов і літератур інших народів, тісна комунікація з митцями й культурними осередками, досвід перекладача і редактора, безумовний талант, смак, глибокий розум і вміння бути відвертим часто надають його оцінкам літературних фактів гостроти, але так само він уміє радіти чужому успіху або й сумніватися у власних судженнях щодо того чи іншого твору, себто бути чесним, професійним. Літературно-критичних епізодів в епістолярію небагато, окремі з них мають комічне забарвлення. Так, у листі від 09(22).07.1910 з о. Капрі йдеться про поетичний вечір молодого поляка, який читав свою поему. «Що це було! – пише М. Коцюбинський. – Биті чотири години терзав мій слух юний графоман своїм поемищем, своїми жорстокими почуттями і все переконував, що він перестав уже бути людиною, що він тепер Бог, вище за Бога і що все написане ним – геніальне, що всі великі поети людства – цуценята перед ним. П'ятницькому добре, він не розуміє польської <...>, але я пітнів і варився <...>. Зрештою я не витримав і сказав свою думку – за що отримав зауваження, що боги зневажають критику людей <...>. Одному лиш радію: наступного разу “поет” не причепиться до мене зі своїми поемами» [5, с. 144]. До розряду «слабких, погано зроблених» критик М. Коцюбинський відносить один із романів Л. Андрєєва (Лист від 08(21).12.1911) [5, с. 175], а нового для себе письменника Дж. Лондона – «американського Горького, який працював чорноробом на копальнях в Америці» – вважає переоціненим, без особливого таланту й поетичності, подеколи цікавого завдяки зображенню екзотики, але здебільшого нудного й одноманітного (Лист від 04.11.1912) [5, с. 210]. Утім він радить ознайомитися з цим автором Аплаксіній і виробити власну думку про його твори, а також рекомендує читати цікаву новинку – «Казки» М. Горького (Лист від 30.11.1912) [5, с. 214–215]. Інколи митець виступає і в жанрі автокритики, не надто високо оцінюючи окремі свої твори, як-от оповідання «Лист», опубліковане в «Раді» на початку 1912 р.: «...річ незначна і зроблена невдало», але обіцяна й невизрілою відправлена (Лист від 14(27).01.1912) [5, с. 185]. Утім такі приклади поодинокі.

Творчі піднесення та знесилення змінювали одне одного в літературній робітні майстра, утім він використовував усі натхненні миті, просвітки між заробітками, хворобами, шукав усамітнення на відпочинку, щоб присвятити себе улюбленій справі. У цьому йому сприяли енергія закоханості-любові, турбота родини й багато цікавих і навіть видатних людей, які, наче подаровані долею, висловлювали йому повагу й підтримку. Уперше тему літературної слави порушено в листі зі Львова (тодішньої Австрії) від 19.05(01.06).1909: «Справа в тому, що я, на жаль, тут вельми популярний, і зі мною носяться, мене весь час оточує маса народу...» [5, с. 95]. Про тріумф у Відні (зокрема й обіди з парламентарями), а потім у Кракові, про значний інтерес до його німецькомовного видання, численні прихильні рецензії та статті йдеться в листі від 23.05(05.06).1909 [5, с. 96]. Увагу Києва до митця зафіксовано в листі від 19.05.1910: «...Так дбають тут про мене, стільки сердечності, ледь не саможертвності, що, правда, дово-

диться вірити в людську доброту» [5, с. 119]. У перших посланнях з о. Капрі зауважено, що й М. Горький зустрів його там зі щирими обіймами: «Він мене знає по літературі і, з'ясувалося, цінує» (Лист від 04(17).06.1909) [5, с. 101]. Листи з острова 1910 р. уже всуціль наповнені розповідями про популярність, шанобливе ставлення й прагнення зустрічей із ним багатьох знайомих діячів європейського мистецтва й науки, як і простих людей – місцевих мешканців: «Тут уже відомо, що я письменник, а для італійця письменник (scrittore) щось святе, тому мені кланяються й тепло вітають навіть незнайомці» (Лист від 21.06.1910) [5, с. 133]. Не без утіхи він констатує факт, що за публікацію його творів і перекладів змагаються часописи й видавництва, друзі ладні подбати про його побут задля творчого сприяння, а громадська спільнота – «Товариство прихильників української науки, літератури і штуки» – призначила таке помічне довічне матеріальне утримання (1911). Особливу підтримку він відчуває в період важкої хвороби 1912–1913 рр., коли і лікарі, і численні відвідувачі повсякчас опікують його. «Мої літературні заняття вперше, здається, прислужилися мені, адже всі пишуться, що лікується в них письменник, – і всі, починаючи з прислуги, сестри милосердя й завершуючи професором, нескінченно уважні до мене й ласкаві, аж мені незручно...» (Лист від 01.11.1912) [5, с. 208].

Висновки. Топоси мистецтва і творчості настільки органічно й щільно наповнювали життя М. Коцюбинського, що набули яскравого змістового вияву в його приватно-інтимній листовій комунікації з коханою жінкою. Письменник сприймав свою музу-натхненницю як зацікавлену співрозмовницю, порадилицю, ділився з нею багатьма епізодами духовно-творчого буття.

Мистецька й творча тематологічні лінії послань М. Коцюбинського до Олександри Аплаксіної яскраво підтверджують потужний емоційний інтелект прозаїка, заснований на чуттєвості, кордоцентризмі; його естетичне світосприйняття, світорозуміння й самовираження, еталонними атрибутами яких є враження, краса, гармонія, акт творчості; авторефлексію творчості, власної здатності творити (словом, пензлем) як екзистенціальної засади повноцінного буття, а слави – передусім як професійного самозвіту й обов'язку; мистецьку синергію літератора, який цікавився всіма формами вияву творчого генія людини й пластично поєднував їх у власному художньому доробку.

У листах до Олександри Аплаксіної Коцюбинський зізнавався у джерелах свого натхнення, висловлював особисті думки про інших письменників, реагував на власні та чужі твори, що надавало їм значення документальних свідчень про літературу. Ґрунтовні студії листів письменника відкривають правдиві сторінки життя і творчості видатного українського прозаїка-модерніста, його невтомні пошуки ідеалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Коцюбинський М. М. Твори : в 7 т. / редкол.: М. С. Грицюта, Н. Й. Жук, О. Є. Засенко (гол.), Н. Л. Калениченко, П. Й. Колесник, С. А. Крижанівський, Ф. П. Погребенник. Київ : Наук. думка, 1973–1975. Т. 5 : Листи (1886–1904) / ред. Н. Л. Калениченко ; упоряд. і прим. Н. О. Ішиної. 1974. 432 с. : іл., портр.; Т. 6 : Листи (1905–1909) / ред. т. С. А. Крижанівський ; упоряд. та прим. В. І. Мазного. 1975. 311 с. : іл., портр.; Т. 7 : Листи (1910–1913) / ред. т. Ф. П. Погребенник ; упоряд. та прим. Т. Г. Третяченко. 1975. 416 с.
2. Листи до Михайла Коцюбинського : у 4 т. / упоряд. та комент. В. Мазного. Київ ; Ніжин ; Чернігів, 2002–2003. Т. 1 : Айхельбергер – Гнатюк. Київ ; Ніжин ; Чернігів : Укр. пропілеї, 2002. 367 с.; Т. 2 : Горошовський – Іткін. Чернігів : Чернігів. береги, Ніжин : Аспект, 2002. 343 с.; Т. 3 : Карманський – Мочульський. Чернігів : Чернігівські береги, Ніжин : Аспект, 2002. 480 с.; Т. 4 : Науменко – Яновська. Чернігів : Чернігів. береги, Ніжин, 2003. 400 с.
3. Сонцепоклонник : образ Михайла Коцюбинського в художніх і художньо-документальних джерелах : бібліографічний покажчик. 1913–2014 рр. / уклад. і вступ. ст. О. М. Куцевол ; відп. за вип. Н. І. Морозова ; Вінниц. ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва. Вінниця, 2016. 236 с. (Серія «Scripta manent = Написане залишається»).

4. Шевчук В. Листи до Михайла Коцюбинського : [вступ. ст.]. *Листи до Михайла Коцюбинського : у 4 т. Т. 1 : Айхельбергер – Гнатюк / упоряд. та комент. В. Мазного*. Київ ; Ніжин ; Чернігів : Укр. пропілеї, 2002. С. 4–22.
5. Коцюбинський М. Листи до Олександри Аплаксіної / Укр. нац. ін-т Гарвард. Ун-ту ; Наук. т-во ім. Т. Шевченка в Америці ; відп. ред. В. Дудко ; упоряд. В. Панченко ; комент. та показч. С. Захаркіна. Київ : Критика, 2008. 639 с. : фот. (Серія «Відкритий архів»).
6. Коцюбинська М. «Мати свою Беатріче...». *Коцюбинський М. Листи до Олександри Аплаксіної / Укр. нац. ін-т Гарвард. Ун-ту ; Наук. т-во ім. Т. Шевченка в Америці ; відп. ред. В. Дудко ; упоряд. В. Панченко ; комент. та показч. С. Захаркіна*. Київ : Критика, 2008. С. 317–336.
7. Листи М. М. Коцюбинського до О. І. Аплаксіної / АН УРСР, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка ; ред., вступ. ст. і комент. І. І. Стебуна. Київ : Вид-во АН УРСР, 1938. 342 с. : іл., 5 л. іл.
8. Денисюк І. Беатріче Коцюбинського. *Голос України*. 1994. 8 жовт. № 192 (0942). С. 9.
9. Павличко С. Пристрасть і їжа: особиста драма М. Коцюбинського. *Сучасність*. 1994. № 12. С. 142–155.
10. Хоменко І. Психоаналітичне дослідження біографії і творчої спадщини Михайла Коцюбинського: проблема верифікації (Нотатки з приводу статті Соломії Павличко «Пристрасть і їжа: особиста драма Михайла Коцюбинського»). *Журналістика*. 2004. Вип. 3 (28). С. 102–107.
11. Редінг Барбара. Безумці: 3 історії кохання Михайла Коцюбинського та Олександри Аплаксіної : роман. Київ : ВЦ «Академія», 2012. 184 с. (Серія «Автографи часу»).
12. Аплаксіна О. Сторінки спогадів. *Коцюбинський М. Листи до Олександри Аплаксіної / Укр. нац. ін-т Гарвард. Ун-ту ; Наук. т-во ім. Т. Шевченка в Америці ; відп. ред. В. Дудко ; упоряд. В. Панченко ; комент. та показч. С. Захаркіна*. Київ : Критика, 2008. С. 231–279.

Дата надходження статті: 28.07.2025

Дата прийняття статті: 05.09.2025

Опубліковано: 16.10.2025